

Vztahy se slovenskou literaturou

Charakteristickým znakem vzájemného soužití české a slovenské literatury v průběhu padesátých let byl tlak na vytváření jednoty obou národů a jejich kultury, která měla reflektovat a manifestovat společná politická, tvůrčí i názorová východiska. Kontakty mezi oběma literaturami zprvu ovlivnilo zejména obdobně manifestační přihlášení se k ideologicky vymezenému socialistickému realismu. Přesto se obě literatury této unifikující tendenci podřizovaly jako dva zcela samostatné kulturní systémy.

Laco Novomeský na I. sjezdu Svazu československých spisovatelů, 1949

■ Snahy o organizační a ideovou jednotu české a slovenské literatury

Přímým výrazem politického úsilí o „maximální sblížení“ obou literatur „v socialistické fázi jejich vývoje“ bylo ustavení jednotného Svazu československých spisovatelů v březnu 1949 jako přísně výběrové celostátní organizace, jež měla institucionálně zajistit – zejména ze slovenské strany požadovanou – rovnoprávnost obou literatur a oboustrannou výměnu uměleckých hodnot.

Při vzniku jednotného Svazu československých spisovatelů byla proto formálně respektována národní svébytnost – organizace se skládala ze dvou sekcí, české a slovenské, které samostatně organizovaly vlastní ideologické aktivity, plenární zasedání a závazkové akce. Ústřední výbor, vytvořený na základě poměrného zastoupení českých a slovenských spisovatelů, přitom plnil hlavně funkci koordinátora a vykonavatele kulturněpolitických směrnic. Počátkem padesátých let se řídicí orgány obou národních sekcí scházely k občasným poradám, případně vysílaly na zasedání partnerského výboru své delegace. Existence společné organizace posilovala i osobní styky a kontakty mezi jeho jednotlivými členy bez ohledu na národnost.

V dubnu 1954 na plenární konferenci však byl organizační princip Svazu československých spisovatelů přeměněn v asymetrický model, který v podstatě kopíroval uspořádání organizační struktury KSČ: slovenská sekce byla transformována v relativně svébytný Svaz slovenských spisovatelů, česká pak de facto splynula s centrálním vedením.

Vzhledem k předpokladu, že v socialismu, k němuž Československo míří, již nebudou existovat střety mezi národy, považovaly vrcholné politické i svazové orgány meziliterární vztahy za vyřešené. Po celé desetiletí se tak věnovaly především otázkám jednotného ideologického a politického rámce literární tvorby. Řešení přetrvávajících nedostatků ve vzájemné distribuci knih či v neexistenci společných literárních časopisů pak nepokládaly za prioritu.

Spojujícím prvkem československého literárního soužití mělo být společné literární dědictví, respektive důraz na společné „pokrokové tradice“, které se měly upevňovat i pomocí překladů mezi oběma jazyky (například v českých zemích překladem kompletního díla „socialistického buditele Slovenska“ Petra Jilemnického, na Slovensku pak překladem prací Aloise Jiráska, dávaného za vzor historické próze). Představu, že uplatňování stejných literárních norem není na překážku osobitosti jednotlivých literatur, či dokonce tuto osobitost spoluutváří, vyjádřil kupříkladu Jiří Hájek. V Literárních novinách v roce 1955 (č. 35) tvrdil, že ideová shoda umožňuje konfrontovat, jakým způsobem se česká a slovenská literatura vyrovnává se svým úkolem, čímž vzniká prostor pro vzájemné umělecké soupeření a přebírání zkušeností. Jako vzor, který by měla následovat i druhá literatura, tak kritika uváděla například budovatelskou divadelní hru Vaška Káni Parta brusiče Karhana (1949) a na slovenské straně Mosty na východ Ladislava Mňačka (1953).

Výrazně ceněnou hodnotou v meziliterárních vztazích se měla stát přímá tematizace „realií a života“ druhého národa. Čeští spisovatelé se slovenské tematice věnovali v širokém a soustředěném záběru: zájem o Slovensko projevili básníci František Branislav, Milan Kundera a Jarmila Urbánková, prozaici Ivan Klíma, Ivan Kříž, Alexej Pludek, Zdenka Suledrová a zejména Josef Sekera, který se slovenské problematice věnoval nejsoustavněji. Na Slovensku tato myšlenka našla menší ohlas; přesto vstoupila do poezie Milana Lajčiaka či próz Rudolfa Fabryho, Františka Hečka, Petera Karvaše, Libuše Mináčové, Dominika Tataruky a Hely Volanské. Celkově však tomuto programovému směřování, které mělo spoluutvářet povědomí o společném životním prostoru, chyběla vnitřní spontaneita, což následně potvrdil ústup podobné literární produkce v šedesátých letech, kdy už neexistoval tlak na její vznik.

Přání, aby Češi a Slováci znali a přijímali literaturu druhého národa tak, že ji budou vnímat jako svoje „domácí vlastnictví“, většinou zůstávalo nezaplněno. Na jedné straně naráželo na tradiční přehlíživost českých čtenářů k slovensky psaným knihám, na druhé pak na to, že politický koncept ideové jednoty obou národů a literatur kolidoval se slovenskou touhou po osobitosti, a byl tudíž vnímán jako projev skryté snahy o relativizaci či potlačení svébytnosti slovenské literatury.

Hned na počátku padesátých let slovenská strana odmítla koncepci českoslovakismu, reprezentovanou zejména *Dějiny slovenské literatury I. Od nejstarších časů do nové doby* Alberta Pražáka (1950), který mimo jiné přiznával slovenské literatuře samostatnost až od roku 1939. I v následujících letech slovenští badatelé a kritici vnímali vztah mezi oběma literaturami jako téma velmi aktuální a ožehavé a z perspektivy menšího a slabšího, jenž hájí své právo na svou svébytnost, se k ní systematicky vraceli. Na zřetelnou formálnost česko-slovenského literárního soužití upozorňovali nejčastěji Milan Pišút a Andrej Mráz, který hledal příčinu této formálnosti mimo jiné v překládání mezi oběma jazyky, nadbíhajícím „pohodlnosti a neznalosti“ čtenářstva (*Česká a slovenská literatúra*, Slovenské pohľady 1958, č. 10).

Jako „službu socialistické jednotě“ naproti tomu vzájemné překlady hodnotil Karol Rosenbaum, ale i on na II. sjezdu Svazu československých spisovatelů v dubnu 1956 odmítl sbližování umělé, jež by mělo vést k tomu, že by jednu literaturu od druhé odlišoval pouze jazyk. Pro daný okamžik je ovšem příznačné, že Rosenbaumův referát s programovým názvem *Za ďalšie zblíženie a tvorivú spoluprácu slovenskej a českej literatúry* na pozadí aktuálnějších politických a literárních témat příznačně nevyvolal téměř žádný ohlas. Sjezd navíc výsledky a úkoly obou literatur bilancoval odděleně a jejich vzájemným vazbám se téměř nevěnoval.

Tato disproporce mezi českým a slovenským vnímáním vzájemných vztahů se promítla i do způsobu časopisecké spolupráce, která jen ojediněle nabyla podoby koncepčních

projektů. Měsíčník *Nový život*, který vznikl roku 1949 jako první svazový společný tiskový orgán, slovenskou literaturu reflektoval pouze nahodile. Jediným systematicky oboujazyčným literárním časopisem se stal *Zlatý máj*, celostátní měsíčník literatury pro děti a mládež, který byl založen až v roce 1956. Ve stejné době se rozvinula spolupráce mezi novými periodiky *Květen* a *Mladá tvorba*, na jejichž stránkách se souběžně utvářely opoziční umělecké postoje, kriticky zaměřené vůči úzkému chápání socialistického realismu.

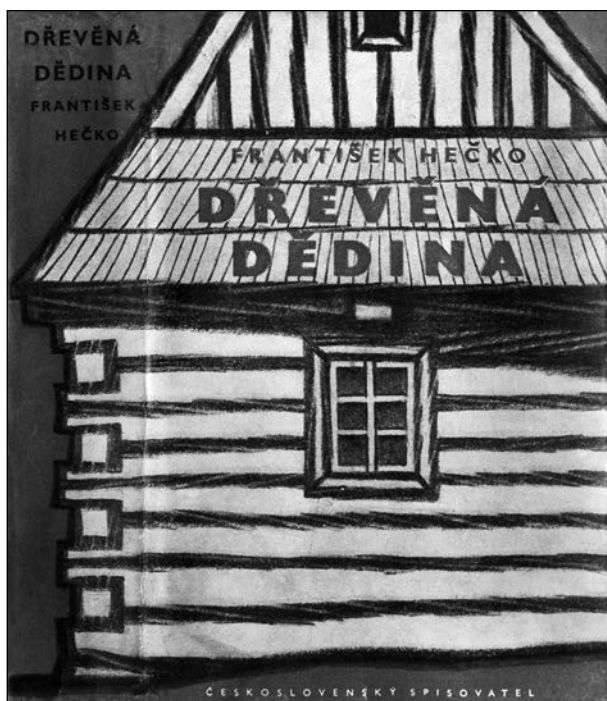
■ Přijímání slovenské literatury v českém prostředí

Jestliže se ještě v roce 1948 podařilo rozvinout spolupráci českých surrealistů a slovenských nadrealistů, když zásluhou básníků z brněnského časopisu *Blok* (zvláště Ludvíka Kundery) vyšlo samostatné slovenské číslo revue *Mladé archy* (1948/49, č. 2), v následujících letech byla vzájemná výměna kulturních a literárních hodnot mezi oběma národy podřízena ideologickým konceptům. Její součástí se tedy mohla stát pouze díla autorů hlásících se k úkolům, které před ně kladlo budování socialismu.

Z této výměny byli naopak vyloučeni spisovatelé, kteří odešli do emigrace, či spisovatelé umlčovani a také ti, kteří se v první polovině padesátých let stali obětí politických procesů – čeští katolicky orientovaní spisovatelé a slovenští tzv. buržoazní nacionalisté. Proces se slovenskými tvůrci byl zvláště zaměřen proti avantgardní minulosti komunistického básníka Laca Novomeského a bral na sebe též podobu mocenského účtování s modernismem a nadrealismem jako slovenskou variantou surrealismu. (I na Slovensku se však po roce 1948 odmlčela nebo byla nucena se odmlčet většina básníků katolické moderny).

Slovenskou poezii padesátých let česká kritika a publicistika reflektovala spíše nahodile. Předmětem zájmu byla především její proměna směrem k socialistickému realismu. Vnímána byla díla Jána Kostry, Vojtecha Mihálíka a bývalého nadrealisty Štefana Žáryho, v menší míře se dostalo pozornosti autorům z okruhu časopisu *Mladá tvorba* (Andrej Chudoba, Ivan Mojík). V roce 1955 vzbudil širší zájem MILAN LAJČIAK skladbou o Juliu Fučíkovi *Živý ku živým prichodí*. Jako literární událost hodnotila česká kritika (Antonín Jelínek, Miroslav Petříček, Z. K. Slabý) opožděný debut MILANA RÚFUSE *Až dozrieme* (1956), slovenskou obdobu poezie hájící básníkovu „právo na smutek“. V roce 1958 byla u příležitosti tvůrčových šedesátin připomenuta výrazná osobnost Jána Smreka.

Soustavnější publicity se v českém tisku dostávalo slovenské próze zejména s tematikou Slovenského národního povstání jako aktivního boje vůči fašismu a také s budovatelskou problematikou socializace vesnice. Rostoucí zájem o slovenskou prózu byl podporován překlady a od poloviny padesátých let jej umocňovaly také vyhrocené diskuse, které kritika na Slovensku vedla

Obálka prvního českého vydání slovenského budovatelského románu Františka Hečka, 1952

například o románech Františka Hečka a Alfonze Bednára a které vypovídaly o intenzitě tamního literárního života.

S velkým nadšením přijala česká kritika erbovní dílo socialistického realismu, román FRANTIŠKA HEČKA *Dřevěná dedina* (1951), zobrazující úspěšnou kolektivizaci zapadlé oravské lokality. Česká kritika (Zdeněk Dočkal, Jan Cigánek, Jan Pilař) tuto prózu adorovala, neboť ji vnímala jako pronikavé dílo, které v české próze chybí. Český překlad románu vyšel v roce 1952 a do roku 1961 se dočkal několika reedic. Obdobnou jedinečnost později přisuzovala česká kritika vesnickému románu KATARÍNY LAZAROVÉ *Osie hniezdo* (1955), tentokrát však pro odvahu, s níž se dotkla některých nedostatků socialismu. Z řady prozaických děl tematizujících období Slovenské republiky z let 1939–45 (František Hečko, Rudolf Jašík, Dominik Tatarka) a Slovenské národní povstání (Peter Karvaš, Alfonz Bednár) věnovala česká literární publicistika největší pozornost (převážně ovšem až v roce 1959) románům VLADIMÍRA MINÁČE *Dlhý čas čakania* (1958) a *Živí a mrtví* (1959), v nichž se monumentalizovala a svým způsobem uzavírala výpověď silné, tzv. povstalecké generace o historické „nevyhnutelnosti komunismu“.

Z novinek slovenské literární vědy (například studie o starší literatuře z pera Imricha Kotvana, Jána Minárika a Jána Mišianika, samostatné dějiny slovenské literatury od Andreje Mráze) zaujaly české prostředí nejvíce knižní

výbory z tvorby „Šaldova žáka“ Alexandra Matušky. V jejich hodnocení se v roce 1956 projevila odlišnost slovenských a českých stanovisek. Konstatování Jána Roznera, který v souvislosti s výběrem Matuškových statí *Pre a proti* vyslovil názor, že v literární kritice stále přetrvává neudržitelné upřednostňování ideologických hledisek nad estetickými (Slovenské pohľady, 1956, č. 12), čeští kritici v letech 1956 a 1957 odmítali (Zdeněk Eis v Květnu, Jaroslav Janů v Novém životě, František Vrba v Literárních novinách). Část Matuškových prací z uvedeného výboru pak byla vydána v českém překladu v roce 1959. Tím však diskuse kolem Matuškovy přístupu neutichly a znovu se vynořily v letech 1959–60.

■ Recepce české literatury na Slovensku

Do slovenského kontextu první poloviny padesátých let výrazněji vstupovala zejména tvorba těch českých básníků, jejichž tvorbu bylo možné interpretovat jako kladný vzor ukazující jak postupovat při zpracovávání aktuálních politických témat. Vedle Konstantina Biebla, Františka Branislava a Viléma Závady to byl zejména Vítězslav Nezval, kterého slovenská kritika označovala za umělce dělnické třídy nebo za básníka „socialistického vlastenectví“ a zároveň jej oceňovala jako iniciátora estetických výbojů současné slovenské poezie (Miloš Tomčík, Cyril Kraus). Karol Rosenbaum dokonce v roce 1950 využil kladného přijetí Zpěvu míru k odmítnutí avantgardy jako „teigovského importu“ (Slovenské pohľady, č. 10). Poměrně malou pozornost slovenská kritika věnovala poválečné tvorbě Františka Halase. Jeho smrt v roce 1949 však slovenská periodika doprovodila řadou nekrologů (převážně ovšem z pera tehdejšího básníka českého ctitele Jana Pilaře). Po Štollově kritice Halase a „halasovštiny“ v roce 1950 tento básník zmizel i ze slovenské recepce, a znovu se objevil až v uvolněnější atmosféře druhé poloviny padesátých let, kdy meditativní a etické hodnoty Halasova díla zaujaly Milana Hamadu či Helgu Poncovou.

Ve stejné době se začali slovenští kritici věnovat také lyrice Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta, jejich pozornost přitáhla provokativní dikce veršů Milana Kundery i snahy o moderní básnický výraz tvůrců kolem časopisu Květen, hlavně Miroslava Floriana a debutujícího Miroslava Holuba. Stranou ale nezůstaly ani verše Kamila Bednáře a Jiřiny Haukové, případně Oldřicha Mikuláška a Jana Skácela. Jako jistá rarita se společensky angažovaným akcentem byly vnímány lašským dialektem psané básnické výpovědi Ondry Lysohorského. Současnou českou poezii po roce 1955 se zájmem sledovali zejména Jozef Bžoch, Ivan Mojík, Zlatko Klátik, Jozef Mihalkovič a Miloš Tomčík.

Z české budovatelské prózy z počátku padesátých let zaujaly slovenskou publicistiku knihy Marie Pujmanové, Václava Řezáče (srovnávaného s Petrem Jilemnickým), Milana Jariše, Jiřího Marka i historizující „dělnické“ romány

Antonína Zápotockého. Značnou pozornost vyvolávaly lyricky laděné a intimizující etudy a reportáže Ludvíka Aškenazyho.

Ani slovenskému prostředí se ovšem nevyhnula proměna atmosféry v polovině padesátých let, patrná v přijetí próz zobrazujících vnitřní život člověka zasaženého válkou a překotným poválečným politickým pohybem. Poprvé tomu tak bylo v případě románu Karla Ptáčníka *Ročník jedenadvacet* (1954), recenzovaného Vladimírem Mináčem, Břetislavem Truhlářem, Jozefem Vagadayem a Jánem Vdovjakem. Systematicky byla na Slovensku sledována a pozitivně hodnocena ta – postupně převládající – linie české prózy, která člověka začínala interpretovat spíše jako oběť dějin než jako jejich uvědomělého socialistického tvůrce. Recenzního ohlasu, jenž zpravidla argumentoval potřebou produktivní polemiky s přežívajícím schematismem, se tak dočkaly práce Bohuslava Březovského, Arnošta Lustiga, Jana Otčenáška, Zdeňka Pluhaře, Edvarda Valenty a Jaroslava Putíka. Zcela odmítnut ovšem byl po svém vydání v roce 1958 Škvoreckého román *Zbabělci*. O soudobé české próze nejhojněji psali Ivan Kusý, Břetislav Truhlář, Vladimír Mináč a Jaroslava Blažková, sledovala ji ovšem i většina slovenských periodik (*Bojovník*, *Knih*, *Knížnica*, *Kultúrny život*, *Nové slovo*, *Obrana Iudu*, *Odborár*, *Práca*, *Práca mladých*, *Pravda*, *Smena*, *Čitateľ*, *Lud*).

Soustavně se slovenská kritika zabývala také soudobou českou dramatickou tvorbou. Za vzor „pokrokových tendencí a socialistické tematiky“ považovaly slovenské časopisy na počátku padesátých let hry Vaška Káni (jeho dílo *Parta brusiče Karhana* uvedla ve slovenském překladu *Nová scéna Slovenského Národného divadla* v Bratislavě již v roce 1949), Vojtěcha Cacha a Miloslava Stehlíka. Jako příklad pro slovenské dramaturgy byla vyzvedána programová spolupráce českých divadel s dramatiky, zhodnocená v druhé polovině padesátých let divácky úspěšnými dramaty Františka Hrubína, Vratislava Blažka, Milana Jariše, Františka Pavlíčka a Pavla Kohouta. Znalost české dramatiky prokazovali ve svých recenzích například Peter Horňák, Peter Hirš, Zoltán Rampák, Nataša Tanská, Juraj Váh a Ján Zborovský.

Sledování české literárněvědné produkce na Slovensku znamenal zřetelný respekt k oficiálně uznávaným a politicky vlivným českým marxistickým kritikům, jako byli Zdeněk Nejedlý, Ladislav Štoll, Václav Pekárek a Jiří Taufer, jejichž názory měly pro slovenskou publicistiku status ideologické direktivy vymezující způsob „upevňování pozic socialistické kultury“. Takto se k nim ve svých státech přihlašovali kupříkladu Karol Rosenbaum, Miloš Tomčík a Andrej Mráz, kteří shodně vyzdvihli pověstný Štollův referát z ledna 1950. Obdobnou roli autority přisuzovala kritika i Jiřímu Hájkovi, který se v průběhu padesátých let stal na Slovensku nejsledovanějším českým kritikem, známým především svými knihami a brožurami, v nichž se zabýval socialistickým charakterem soudobé literatury, včetně slovenské. Jeho příspěvky vyvolaly ohlas u Andreje Mráze, Břetislava Truhláře, Karola Tomiše i Rudolfa Mrliana.

Stálé kontakty udržovala část slovenské vědy rovněž s Janem Mukařovským, reflektovány však byly také práce Václava Černého o Mastičkáři, Jiřího Levého o teorii překladu či Felixe Vodičky o obrozené literatuře. Stranou zájmu nezůstaly ani práce věnované zahraničním literaturám (kupř. Jaroslava Pokorného o shakespearovské dramatice, Zdeňka Vančury o G. B. Shawovi), což dokládají recenze Jozefa Felixe, Antona Popoviče a Stanislava Šmatláka. Specifický vztah měla slovenská literární věda k Dějinám slovenské literatury Alberta Pražáka, které sice metodologicky odmítala, které však vzhledem k šíři jejich pramenné základny těžko obcházela.